

**Cabada, Ladislav – Jurek, Petr a kol.: Mentální mapy,
teritorialita a identita v evropském prostředí. Plzeň:
Aleš Čeněk, 2010, 203 strany, ISBN: 978-80-7380-300-1.**

Vít Beneš¹

Kniha *Mentální mapy, teritorialita a identita v evropském prostředí* autorského kolektivu Západočeské univerzity pod vedením Ladislava Cabady a Petra Jurka si klade za cíl představit „vnímání Evropy a/či jejích (sou)částí v různých myšlenkových prostředích“. Svým tématem a ambicemi tato kniha zapadá do širokého proudu literatury, která se věnuje ideovým východiskům zahraniční politiky, evropské integrace a mezinárodních vztahů obecně. Autorský kolektiv tvoří zkušení badatelé z katedry sociologie (Stanislav Holubec) a katedry politologie a mezinárodních vztahů (Ladislav Cabada), kterým sekunduje několik doktorandů z téže katedry.

Na úrovni *tématu* a širšího badatelského zájmu jednotlivé kapitoly spojuje zájem o výzkum vnímání Evropy, jejích částí či jednotlivých evropských států. Nicméně nějakou společnou *výzkumnou otázku, metodologii* či *konceptuální nástroje* bychom hledali marně. Editoři ponechali autorům jednotlivých kapitol volnou ruku, proto je pro mě obtížné představovat a hodnotit knihu jako celek a svoji pozornost zaměřím raději na jednotlivé její kapitoly.

Ideálu systematické, teoreticky informované empirické analýzy se nejvíc blíží kapitola *Eurocentrismus – příběh jednoho konceptu* od Stanislava Holubce. Na rozdíl od ostatních příspěvků do recenzované publikace, Holubec nejenom definuje teoretický koncept, o který se opírá (eurocentrismus), ale dokonce jej ve své empirické analýze skutečně používá. Samotné téma eurocentrismu není nijak nové, nicméně způsob jeho zpracování hodnotím jako zajímavý, originální a přínosný.

Zajímavá mi přišla hned úvodní poznámka, že středověká Evropa byla velmi antieurocentrická. Poté následuje samotný příběh zrození, vzestupu a oslabování eurocentrismu. Počátek eurocentrismu Holubec spojuje s rozvojem zámořských plaveb v 16. století, kdy byli Evropané poprvé konfrontováni s výrazně zaostalejšími kulturami, než byli oni sami. Svého vrcholu pak dosáhl v 19. století – zlatém věku evropského kolonialismu. Originální je část věnující se marxismu, který autor považuje za „pokračování eurocentrismu jinými prostředky“.

¹ Kontakt: Ústav mezinárodních vztahů, v.v.i, Nerudova 3, 118 50 Praha 1 – Malá Strana; e-mail: benes@iir.cz.

Na téma eurocentrismus v politice, akademické tvorbě či filmové produkci Západu byly napsány celé knihovny, přínosnější mi přišla autorova analýza eurocentrismu v postkomunistických společnostech střední a východní Evropy.

Abstraktní analýza zrodu, vzestupu a oslabování eurocentrismu v evropské politice, akademii a kultuře je proložena dvěma „exkurzami“ – případovými studii k eurocentrismu vedenými na mnohem nižší úrovni analýzy. První „exkurz“ se věnuje eurocentrismu (orientalismu) v českém veřejném diskurzu ve vztahu k Podkarpatské Rusi ve 20. a 30. letech 20. století. Druhý „exkurz“ identifikuje eurocentrismus v postojích běloruských opozičních intelektuálů na přelomu 20. a 21. století. K těmto „exkurzům“ se vztahují i moje jediné připomínky k Holubcově kapitole. Za prvé, přestože velice oceňuji autorovu snahu pracovat s primárními zdroji, jednostránková citace je příliš (Holubec 2011: 29). Za druhé, umístění a grafická úprava obou exkurzů působí rušivě. Autor se mohl více zamyslet nad jejich umístěním ve struktuře kapitoly, oběma „exkurzům“ chybí náležité uvození. Tyto „exkurzy“ měly být prezentovány jako kratší studie ilustrující na konkrétních případech koloniální, respektive postkomunistický eurocentrismus.

Přínos kapitoly *Velká Británie a Evropa* je hlavně pedagogický – text může posloužit jako ukázka některých nedostatků, se kterými se potýkají především začínající autoři. Nicneříkající název – stejný problém mají i kapitoly *Středomoří a Evropa* a *Skandinávie*. Pojmy (např. národní identita) jsou definovány pozdě (v polovině textu) a nejsou využívány.

Autor si sice v úvodu vymezil cíl své práce („představit možné způsoby percepce Evropy v britském prostředí“), samotný text se ale tomuto cíli věnuje zcela okrajově a autor se místo toho pokouší řešit celou řadu dalších otázek, mimo jiné jak se Británie liší od Evropy (od náboženství po ekonomiku), jak (jakými symboly) je definovaná britská identita nebo jak vypadala britská zahraniční politika. Od neschopnosti zůstat věrný původnímu výzkumnému cíli se odvíjí většina neduhů kapitoly. Kapitola je chaotická, chybí jí jednotící výzkumný rámec (metodologie) a argumentační linie, deklarovaný cíl práce je velmi brzy opuštěn a neslouží tak jako jednotící prvek celého textu.

Nezacílenost vede ke spekulativnosti. Petr Jurek si klade příliš mnoho otázek, na jejichž věrohodné zodpovězení nemá ani vhodné konceptuální nástroje, ani dostatek empirických dat, ani prostoru. Výsledkem jsou buď banální fráze („v Británii jsou silné i jiné identity než evropská“) nebo nepodložené spekulace („Británie je jednoznačně evropskou zemí měřeno mírou zapojení Británie do struktur EU“). Závěr neplní funkci, kterou bychom od závěru odborného textu očekávali. Místo toho, aby shrnul „možné způsoby percepce Evropy“, rozvíjí

autor spekulativní úvahy o tom, jestli je Británie evropskou zemí, jak by mohla posílit svoji pozici ve světě nebo jestli by Britové neměli opustit „mýtus anglické nadřazenosti“ nad kontinentální Evropou.

Autor očividně dokázal nastudovat velké množství sekundární literatury k tématu. Nicméně tato jeho snaha byla znehodnocena neschopností dát svému výzkumu nějaký smysl a rád (výzkumný rámec) a získané poznatky logicky a srozumitelně zprostředkovat čtenáři. Celý text je série zajímavých útržků informací a poznatků, jako celek ale nedává smysl.

Druhá kapitola od Petra Jurka se věnuje tématu francouzské vnímání Evropy. Na rozdíl od jeho předchozího pokusu s Velkou Británií, kapitola k Francii je logicky strukturovaná a s jasnou argumentační linií. Po několika úvodních stranách na obecné téma Francie ve světě a v Evropě přechází k jádru své práce, které nabízí historický přehled evropské politiky Francie přibližně od roku 1870 po současnost. Bohužel v klíčových pasážích svého textu se Jurek (na rozdíl od Holubce, Cabady či Piknerové) nedokáže odpoutat od popisu samotné integrační politiky Francie a identifikovat abstraktní *představy a vnímání*, které tuto zahraniční politiku formují. Druhá polovina kapitoly tak má podobu prostého historického přehledu francouzské politiky ve vztahu k Německu a k evropské integraci. Obecná připomínka o chybějících teoretických konceptech a metodologii se vztahuje i na tuto kapitolu. Jurkova druhá kapitola je konceptuprostým učebnicovým přehledem francouzské integrační politiky, který sice neurazí, ale ani neobohatí.

Kapitola Lindy Piknerové vyčnívá svým historickým záběrem a originalitou zpracovávaného materiálu. Zatímco někteří její kolegové nabízí ne příliš originální přehledy současné zahraniční politiky evropských zemí, Linda Piknerová se pokouší zmapovat způsob, jakým starověký, středověký a novověký Jih Evropy vnímal „barbarský“ Sever Evropy.

Bohužel kvalita zpracování tohoto nepochybně zajímavého materiálu je podprůměrná. Za prvé, vymezení cílů celého textu je matoucí. První polovina práce má za cíl vymezit region Středomoří a shrnout diskuzi o tom, jestli vůbec „jednotné Středomoří“ existuje. Druhá část má za cíl „zachytit pohled „civilizovaného Jihu“ na „barbarský Sever“ [uvozovky v originále]“. Čtenář tak získá dojem, že bude následovat nějaká analýza toho, jak jižní Středomoří (severní Afrika) pohlíží na severní Středomoří (evropskou část Středomoří). Kapitola však není o Středomoří jako takovém, ale o Evropě. O tom, jak „civilizovaný Jih Evropy“ vnímá „barbarský Sever Evropy“ a naopak. Za druhé, místo toho, aby představila metodu své vlastní analýzy, tak se zbytečně věnuje cizím konceptualizacím pojmu Středomoří, které stejně nepoužívá. Za třetí, samotný přehled toho, jak „civilizovaný“ Jih Evropy vnímá „barbarský“

Sever Evropy je originální, ale velmi stručný (a tedy povrchní). Výzkumné otázce, jak středomořská Evropa vnímala a vnímá Sever, se věnuje pouze asi sedm stran textu (dvě strany se věnují vnímání Jihu Severem). Připomínám, že se bavíme o přehledu pokrývající extrémně dlouhé časové úseky od starověkého Řecka a Říma až po francouzskou pátou republiku. Zbývající stránky spolkla již zmíněná diskuze o pojmu Středomoří a odbočky mimo výzkumný cíl, jako například sekce věnovaná španělské Aragonii, která místo toho, aby zachycovala způsob, jak Aragonie vnímala evropský Sever, pouze popisuje politické reálie tohoto regionu.

Kapitola Zuzany Krčálové je typickým příkladem přehledového textu, který ovšem zcela postrádá konkrétní výzkumný cíl a vymezení toho, co autor chce (a nechce) popisovat či analyzovat. První polovinu textu zabírá encyklopedický přehled skandinávských reálií (geografie, etymologie pojmu Skandinávie, historie, severský model...). Druhá polovina textu je ve skutečnosti shrnutím jednoho zdroje – konferenčního sborníku, který vydalo dánské ministerstvo kultury a který pojednává o tom, jak je Skandinávie vnímána v ostatních evropských zemích. Co k tomu dodat? Je smutné, že jako kapitoly v knihách vycházejí rukopisy, které by neměly šanci projít standardním recenzním řízením v odborném časopise.

Ladislav Cabada sleduje ve své kapitole (bohužel nevyčtený) cíl poskytnout přehled geopolitických představ československých politických elit o střední Evropě. Kapitola je zacílená, dává jako celek smysl a je logicky strukturovaná. Jedná se o zajímavý příspěvek do debaty na téma geopolitické vize československých politických elit (k tomuto tématu viz též Drulák 2006; Kopeček 2003). Autor identifikoval nejdůležitější geopolitické vize – modely střední Evropy v politickém myšlení hlavních československých politiků a intelektuálů² 20. století. Počínaje Masarykovou „Mezievropou“, přes Benešův „most“ mezi Západem a Východem, až po Kunderovu střední Evropu.

Celkově dobrý dojem z textu kazí několik ne zcela nepodstatných neduhů. Přestože k tématu vnímání střední Evropy čs. elitami je k dispozici obrovské množství primárních zdrojů (originálních textů zkoumaných politiků), Cabada se spoléhá pouze na sekundární zdroje. To je škoda. Za druhé, kapitole chybí úvod, který by čtenáře připravil na to, co ho čeká. Za třetí, přestože se nabízí využít pro analýzu vnímání střední Evropy některý z konceptů politické geografie a politologie (například koncepty mentální mapa, teritorialita či identita), Cabada žádný z nich nevyužívá. To je škoda, protože z jednotlivých kapitol se právě jeho text nejvíce blíží očekávání, které v čtenáři vyvolává název jím editované knihy *Mentální mapy, teritorialita a identita v evropském prostředí*.

² Do přehledu je zařazena i „Panevropa“ Coudenhove-Calergiho (1993).

Lubomír Lupták si ve své kapitole klade ambiciózní cíl prozkoumat, „ako sa na diskurzívnej platforme slovensko-maďarských vzťahov vyjednáva a reprodukuje slovenský štát ako kultúrny artefakt, odcuzená entita a zároveň imaginárny sociálny aktér“. První slovo, které mě v souvislosti s kapitolou *Tvorba Slovenska Maďarskom alebo Ako na seba politické elity cez Dunaj fetišmi mávajú* napadlo, je slovo chaos. V první řadě není jasné, co je vlastně smyslem, účelem a cílem textu. Název i vymezení výzkumné otázky navozují dojem, že bude následovat (teoreticky informovaná) empirická analýza „diskurzivní platformy slovensko-maďarských vztahů“. Místo toho čtenáře čeká nesourodá teoretická úvaha o teoretických a analytických (ne)výhodách nejrozličnějších teorií. Název práce je zavádějící, čtenář se o mávání fetiši přes Dunaj skoro nic nedozví.

Je třeba ocenit autorovu snahu dát svému výzkumu teoretický základ. Autor se v teoriích dobře orientuje a jeho postřeh o tom, že Wendtův konstruktivismus není vhodný pro analýzu diskurzivní konstrukce státu, je nepochybně platný a podnětný. Na druhou stranu velká teoretická a metateoretická různorodost diskutovaných teorií (R. Jervis, A. Wendt, D. Campbell, K. Marx, M. Werber) znemožňuje jejich smysluplnou a koherentní aplikaci v rámci jedné empirické analýzy „reprodukce slovenského státu“. Robert Jervis, na kterého Lupták odkazuje, nazývá tento typ textu gulášem (*sten*) (Beneš 2011: 102). Pokud chtěl autor diskutovat využitelnost jednotlivých teorií v analýze procesu diskurzivní reprodukce státu, měl tak učinit v samostatném teoretickém textu. Zde měla být pouze aplikace vybrané teorie (teorií) v empirické analýze slovensko-maďarských vztahů. K této aplikaci se autor bohužel nedostal.

Styl psaní a struktura textu jsou chaotické. Struktura textu, jednotlivých kapitol i jednotlivých odstavců je nepřehledná hlavně díky tomu, že autor míchá teoretickou diskuzi s pokusem o aplikaci těchto teorií na slovensko-maďarské vztahy (viz výše). Text je pro čtenáře špatně srozumitelný i díky chybějícímu vymezení teoretických pojmů, kterými se autor tak často ohání (viz například představení výzkumného cíle citované výše).

Co tedy může čtenář od knihy *Mentální mapy, teritorialita a identita v evropském prostředí* vydané nakladatelstvím Aleš Čeněk očekávat? V první řadě je mojí povinností upozornit čtenáře na to, že samotný název knihy je zavádějící, protože žádná z kapitol s pojmy *mentální mapa* ani *teritorialita* nepracuje. Oba pojmy nejsou dostatečně definovány a operacionalizovány, v analýzách na ně nenarazíme, a dokonce bychom je marně hledali i v rejstříku knihy.

Co si může čtenář odnést z jednotlivých kapitol? Většina příspěvků má charakter ateoretických popisných přehledů, první příspěvek lze označit za teoreticky informovanou analýzu, knihu uzavírá teoretická diskuze. Kvalita jednotlivých příspěvků velmi kolísá. Najdeme

mezi nimi kvalitní teoreticky informovanou analýzu (Holubec) i texty, které svou kvalitou a charakterem odpovídají špatnému *recenznímu eseji*, ale rozhodně ne *kapitole v odborné knize* (Krcálová).

Kapitolu od Holubce doporučuji všem čtenářům, kteří se zajímají o koncept eurocentrismu a chtěli by se dozvědět něco o jeho zrodu a o tom, jak se eurocentrismus promítal do evropského kolonialismu, marxismu či univerzalizismu. Originální je i autorova analýza postkomunistického eurocentrismu a jeho „exkurz“ na téma eurocentrismus (orientalismus) v meziválečném českém diskurzu o Podkarpatské Rusi. Čtenáři, který hledá historický přehled idejí, představ či myšlenek československých (respektive českých a slovenských) politických a intelektuálních elit o střední Evropě, mohou doporučit kapitolu *Idea střední Evropy v českém prostředí* od Ladislava Cabady. Z přehledových textů bych zmínil i tematicky originální kapitolu Piknerové, která stručně shrnuje způsob, jakým staro- a středověká jižní Evropa vnímala „barbarský“ Sever Evropy.

Literatura

- Beneš, V. (2011): Setkání teorie her s politickou psychologií: Rozhovor s Robertem Jervisem, *Mezinárodní vztahy*, roč. XLVI, č. 2, s. 96-106.
- Coudenhove-Kalergi, R. N. (1993): *Pan-Evropa*, Praha, Panevropa.
- Drulák, P. (2006): Between Geopolitics and Anti-Geopolitics: Czech Political Thought, *Geopolitics*, Vol. XI, No. 3, pp. 420-438.
- Holubec, S. (2010): Eurocentrismus – příběh jednoho konceptu, in: L. Cabada – P. Jurek. (eds.): *Mentální mapy, teritorialita a identita v evropském prostředí*, Plzeň, Aleš Čeněk.
- Kopeček, M. (2003): Střední Evropa v českém politickém myšlení. In: J. Vykoukal (ed.): *Visegrád: možnosti a meze středoevropské spolupráce*, Praha, Dokořán, s. 13-45.